

Masarykův lid

ROČNÍK XX • 2. ČÍSLO • ČERVEN 2014

ČTVRTLETNÍK NEZÁVISLÉHO DISKUSNÍHO KLUBU MILADY HORÁKOVÉ

ZŠ Na Planině, Praha 4 - Krč, tel. č.: 233 373 934

e-mail: kmh@joura.cz

www.miladahorakova.cz

ČSOB, č. ú.: 556682/0300

Redakční rada: J. Adlt, E. Jourová

J. Titzlová, pod vedením Z. Dvořákové

Produkce a expedice: Nakladatelství Eva-Milan

Nevole, K Údolí 2, 143 00 Praha 12

REGISTROVÁNO MK ČR E 11026

STATĚ A POJEDNÁNÍ - AKTUALITY - ZE VZPOMÍNEK PAMĚTNÍKŮ - Z ARCHIVŮ - KNIHY, KTERÉ NÁS ZAJÍMAJÍ - JAZYKOVÝ SLOUPEK - VZPOMÍNÁME - ZE ŽIVOTA KLUBU MILADY HORÁKOVÉ - INFORMACE

STATĚ A POJEDNÁNÍ

Otiskujeme projev, který přednesla paní Miroslava Němcová, poslankyně Parlamentu ČR, na letošním pietním shromáždění k uctění památky obětí komunismu, v Motole dne 10. května.

Vážené dámy, vážení pánové, vzácní hosté!

Před rokem jsem na tomto místě mluvila o nebezpečí, které spatřuji v relativizaci komunistické totalitní moci v naší zemi. Mluvila jsem o nálepkování (primitivní antikomunismus), kterého se dostává setrvalým kritikům komunistů a jejich antihumanistické ideologie.

Uplynul rok. Kritici primitivního antikomunismu nepřinesli do diskuse nic. Nepřišli s tezemi nějakého vědeckého, sofistikovaného, nepřimitivního či rafinovaného antikomunismu. Takovou práci si nedali a nedají. Dobře vědí, že antikomunistou člověk buď je, nebo není, a žádné odstíny tento princip mít nemůže.

Připustili by naši kritici termín primitivní antifášista? Nikoli. Nutně potřebují udržovat ve společnosti pocit, že totalita v podobě fašistické se s totalitou komunistickou srovnávat nedá. Že ta druhá, komunistická, byla jaksi humánnější.

Své názory a často i sympatie ke komunismu však nechťejí otevřeně přiznávat. Proto volí raději útok na nás, kteří se na rozdíl od nich za nic neschováváme, neslevujeme ze svých postojů a stále říkáme totéž. Navíc, mluvíme záměrně jasně. Aby nevznikla žádná mlha slov, v níž by bylo možno hledat jiné významy a ty potom zneužívat.

Řekla jsem, že uplynul rok a diskuse o antikomunismu se neposunula. Opravím se.

Na jedné z besed mě často publikující politolog označil za prvoplánového antikomunistu. Ne primitivního, v tom je změna. Požádala jsem ho, aby mi pomohl a vysvětlil přítomným, co je tedy druhý, třetí nebo čtvrtoplánový antikomunismus. Neřekl nic. Co také? Kolik plánů komunisté měli? Prvním a zásadním plánem bylo svrhnout demokracii a nastolit totalitu. Její mezní podobu dnes vidíme v Severní Korei. Tento první plán uskutečnili, bez něj by všechny ostatní

Masarykův lid

plány byly k ničemu. A proti tomuto prvnímu plánu se já stavím. Bylo by možné vybrat si jeden z dílčích plánů: likvidaci nepohodlných a svobodomyslných demokratů, jejich mučení, zabíjení, vyhánění, věznění. Nebo rozvrat církví a postihy věřících občanů. Nebo rozvrácení soukromého vlastnictví, uzavření hranic a život za ostatními dráty. Ničení kulturních památek, devastaci přírody, gumování naší historie a zánik principu občanství, které nahradila výchova ke slepé poslušnosti a nemyšlení.

O těchto plánech a jejich plnění v příslušných pětiletkách je známo již téměř vše. Nesmíme však zapomenout na to, že všechny byly součástí onoho plánu prvního. Plánu na zmaření demokracie, plánu na likvidaci veškeré svobody. Občanské, politické, náboženské, tvůrčí. Tento plán na intelektuální a duchovní smrt národa stál na počátku. Byl to první plán!

Druhou věcí jsou výroky soudružky komunistické poslankyně na adresu komunisty popravené JUDr. Milady Horákové. Dodejme pro pořádek, že nacisté, kteří Miladu Horákovou věznili v koncentračním táboře, ji nezabili. Na své zavraždění musela počkat až na české a slovenské komunisty a jejich ruské poradce.

To, že komunistická poslankyně současného demokratického parlamentu obhazuje vraždy našich nejlepších lidí, je jasný důkaz, jak komunisté zvedli hlavu. Stejně jako to, že místopředseda Poslanecké sněmovny – komunista – jednoznačně neodsoudí okupaci naší země vojsky Varšavské smlouvy v roce 1968 a vlastizradu, které se svým zvacím dopisem českoslovenští komunisté dopustili. (Ostatně, princip zvacího dopisu se nyní opakuje. Jen kousek od našich hranic. A jsou to opět ruská vojska, která porušila mezinárodní právo a násilně anektovala část Ukrajiny).

Ozvali se proti tomu naši komunisté? Stále zřetelněji se ukazuje, že budoucnost naší země nevidí na západě, ale na východě. To znamená obrovské ohrožení demokracie. Každý náznak takového ohrožení musí být dramaticky silně odmítán všemi současnými představiteli státu, kteří přísahali na ústavu demokratické země. Bohužel, hodně z nich mlčí.

A stejně silně musí být slyšet odmítnutí od všech, kteří si v budoucnosti vymožeností demokratického a svobodného světa chtějí i nadále užívat. Takový svět samozřejmostí není.

A ještě jedna věc je vážná. Ústav pro studium totalitních režimů je stále paralyzován. Nevíme stále, kdo a s jakým cílem chce ovlivnit, co se o naší totalitní minulosti dozvíme nebo nedozvíme. Z novin přicházejí informace o sílícím vlivu bývalých členů StB například v hnutí Ano. Novináři, kteří opustili mediální impérium Andreje Babiše a založili nový server Echo 24, jsou po zdánlivě nahodilé poznámce ministra financí na tiskové konferenci ihned kontrolováni finančním úřadem. Kolik pražských firem tento úřad běžel kontrolovat měsíc po jejich založení? Je to opravdu náhoda? A tolik z nás se už opět bojí mluvit a raději mlčí?

Jsou to palčivé otázky. Kde jinde než na tomto místě, při vzpomínce na vězněné, mučené a popravené odpůrce komunismu bychom je měli klást a trvat na jejich zodpovězení!

Vážené dámy a vážení pánové, s poděkováním, že jste mě mezi sebe pozvali, vzdávám čest živým i mrtvým svobodomyslným demokratům.

Miroslava Němcová

Dr. Aleš Kolářský podává svůj výklad Masarykovy filozofie a své vidění se snaží přiblížit čtenářům Masarykova lidu.

MASARYKOVA FILOZOFIE

Založení Československé republiky bylo jedním z řady Masarykových humanizujících počínů. Poměry se tím nestaly zcela spravedlivými, ale, jak TGM řekl, byly spravedlivější než ty předchozí. Úkol usilovat o „civitas dei“ nám dle Masaryka zůstal samozřejmě dál. Neznalým se však TGM jeví jako nacionalista (k tomuto omylu projevil sklon i Max Brod), jako

antikatolík či slavjanofil. „Vždyť napsal Rusko a Evropa“, „argumentoval“ jeden polistopadový publicista. Ani sociáldemokratismus zdaleka není přesnou charakteristikou Masarykova smýšlení. S žádnou stranou totiž zcela nesplynul. „Nejsem člověk stranový“, řekl o sobě. Jiných zkreslených soudů o Masarykovi by bylo možno citovat ještě hodně. Hlavní

Masarykův lid

omyl je, že TGM už není aktuální. Právě z problému moderní doby nám TGM ukazuje cestu, na rozdíl od postmodernismu podle mne tu pravou. Zhuštěně ji vyjádřil zásadou : „Úkol je pořád: myslet kriticky a žít zbožně.“ Ukážeme, že i slovem „úkol“ se tu projevuje něco důležitého z podstaty Masarykova smýšlení.

K Masarykovu skutečnému smýšlení se dostaneme poznáním jeho filozofie. Jako muž činu o ní TGM řekl, že je obsažena v jeho jednání. Ale bylo by pracné, ne-li nemožné, tu filozofii rekonstruovat z jeho činů. Proto musíme být vděční Čapkovi, že v Hovorách přiměl Masaryka tu filozofii i pro veřejnost formulovat. Tento článek chce být lákadlem k trpělivému a pozornému čtení také třetího dílu Čapkových Hovorů s TGM, kde se ta filozofie probírá. Prostudujme alespoň jeho první dvě kapitoly o noetice (tj. nauka o poznání) a metafyzice.

Když jsem třetí díl Hovorů četl prvně a srovnával to s ostatními, většinou mravně nezávažnými filozofickými směry, udeřila mne do očí prostota, ba samozřejmost Masarykovy filosofie. Ta filozofie podpirá etiku – tu etiku, která je nutná pro fungování společnosti, pro úsilí o spravedlivé soužití. Šťastí jednotlivce TGM hledá a připouští myslím jen v mezích, kterými je vytyčeno fungování společnosti. Proto je ostražitý vůči všemu, co se mu zdá, že by mohlo to fungování podřývat (např. je ostražitý vůči modernímu umění a sexuologii). Přitom individuum, lidská duše mají pro něho hodnotu tak jako bůh nejvyšší. Masarykova humanita je právě maximálním zohledněním jednotlivce – ovšem jednotlivců všech.

Uprostřed záplavy nevíry, beznaděje a jen suše logického („transcendentalistického“) vyvozování „přesahujících nás“ věcí, světa, boha uklidňuje TGM, ač noeticky rovněž nanejvýš sofistický, svou anticky prostou vírou v objektivní svět. Jeho metafyzika je tedy objektivistická. Tím je v moderní i v naší době vzácným zjevem. Uvidíme dále.

TGM hledá ve věcech i v člověku to stálé, trvalé, „věčné“. V tom je platonikem a tedy blízký aristotelismu svého vídeňského učitele Brentana. (Aristoteles učinil z Platonových nadpozemských idejí reálné podstaty věcí.) TGM se jen brání Platonovu sklonu k mysticismu. (Nepokládám za podstatné, že sám jindy, totiž v rozhovorech s Emilem Ludwigem, uvažuje o tom, že se po smrti sejde s Goethem.)

Pro platonika neplatí Herakleitovo „vše plyne“ a „nelze vstoupit dvakrát do téže řeky“. A podle toho říká TGM: „Nejsou žádné jen tak dějiny.“ Jsou věci, které trvají. To je nejhlubší význam názvu realismus pro jeho směr filozofický a politický. Proto také hledá na rozdíl od odborných historiků souvislost i mezi událostmi časově hodně vzdálenými – např. mezi

českým národním obrozením a českou reformací. Pro praktickou politiku nemůže stačit odborná historiografie. („Historia magistra vitae, ale kolik historiků a kteří byli opravdovými magistry“.) V politice – i v české! – je třeba aplikovat filozofii dějin, k níž je ovšem vědecká historiografie zdrženlivá. Ale nejde to jinak. Lékař také nemůže být jen vědec, má-li pacientovi pomoci. Slavný internista prof. Charvát řekl, že své vědecké lékařské pracovníky by nemohl vpustit do ordinací. A TGM chce taky uzdravovat – společnost. Ignorování filozofie dějin znemožňuje poučit se z Masarykova odkazu. Bez filozofie dějin nelze např. porozumět velmi zajímavým dějinám Německa před rokem 1933 – tedy také zrodu nacismu. Prý tam byla

před Hitlerem demokracie, napíše povrchní publicista, a stejně tak i přízemní historická faktografie. Naproti tomu filozofie dějin dává pozor na podhoubí nacismu, které tam bylo dlouho před Hitlerem, a musí tam proto být i dlouho po něm. (Už básník Heine se hrozil proměny německého duchovního klimatu své doby a Rádl hovoří o ještě starší německé „vzpouře proti novověku“.)

TGM vybírá z historie taková fakta, která naznačují cestu k pochopení smyslu dějin. Je-li to metafyzika, tedy je ale praktická jako vše u Masaryka. Spíše bych to však nazval esencionalismem. V předstihu a tedy včas poznával TGM smysl, podstatu dějin – také z krásné literatury – různých národů, především právě těch, z kterých později opravdu vzešly problémy – tedy Německa a Ruska. V českých dějinách hledal a nacházel tradice společné s hodnotami západního světa (česká reformace požadující svobodu svědomí proti

Masarykův lid

církevní autoritě byla předzvěstí demokratických ideálů Západu).

Masarykovy údajně metafyzické výroky míří k životu vezdejšímu, každodennímu. Těžiště Masarykovy filozofie je v důrazu na věčné principy v každodenním životě, tedy i ve zdánlivých maličkostech. Věčnost je už teď mezi námi. Uznává při tom s astrofyziky, že svět jednou skončí tak, jako začal. V rámci té „dočasné věčnosti“ se orientuje na stálost, na neměnnou podstatu věcí v proměnách světa. K jevům módním a z hlediska věčnosti tedy prchavým byl proto TGM netečný. I na malých věcech ho zajímají „věčné“, zvláště mravní principy, Odtud ten jeho důraz na mravní hodnotu i tzv. drobné práce a na mravní stránku událostí. To musel mít hluboko ve své povaze. Jeho nejstarší vzpomínkou z raného dětství bylo, že splašený kuň nezranil, nýbrž přiskočil dítě, které se mu připletlo do cesty. Mysl malého Tomáše musela vidět v tom chování zvířete něco vyššího, morálního.

V Masarykových výrocih je stále ta praktičnost – skoro bych řekl praktičnost kováře, kterým zprvu byl a byl jím rád. Nefilozofoval samoučelně. „Pozemskost“ jeho filozofie je vidět třeba v tom, jak komentuje opak objektivismu – subjektivismus: „Prosím vás... kdyby svět byl naše představa, ten by vypadal.“ Nebo: „Stoicismus (pozn. AK: postoj rezignace ke světu) je metafyzickým pokrčením ramen.“ Nebo : „... mně je svědomitá statistika, dejme tomu o úrazech (AK: na příklad v dopravě), milejší než několik kapitol z Leibnizovy Theodiceje (učení o božském předurčení událostí).“ A dál. TGM žádá respekt k řádu světa – čili je deterministou. „Indeterminista (AK: přesvědčený o možnosti jednat svobodně ve smyslu ignorování řádu světa) je metafyzickým anarchistou.“

„Vidím v kosmu plán,“ a s Platonem věří v objektivní, nadosobní a stále působící Dobro. To je jeho bůh – bůh hlavně jako ředitel světa. Bůh nás nechává, ale nenutí spolupracovat na svém díle. Hlavně nám neurčuje, jak pro něho máme pracovat. V „plánu světa“ je totiž individuální přínos k nacházení a uskutečňování „božích plánů“. „Pán bůh mi neurčuje, mám-li teď zvednout pravou nebo levou ruku.“ Vysoký úředník se nestará o maličkosti, řekne TGM latinsky. Mravnímu řádu je ovšem každý podřízen. Ale jedinec má svou autonomii, aby ten „plán“ mohl svobodně a podle svého svědomí objevovat a prosazovat v rozmanitých podmínkách, a to všude, „v kravině jako v salónu“. Snad je pro Masaryka svědomí takovým „místodržícím“ boha v každém z nás.

Teismus není pro Masaryka ještě náboženstvím, nýbrž jen vědeckou hypotézou. (Bůh jako vědecká hypo-

téza? Vědecká hypotéza musí být testovatelná. A opravdu. Biolog Dawkins se nedávno pokusil určit empiricky nepravděpodobnost boží existence.) TGM se ale teistické hypotézy drží. Proč ne? Vyvrácena není. Zatím ovšem není ani vyvratitelná. Víra v ni Masarykovi pomáhá udržovat svědomí bdělé. Proto nemá špatné svědomí. (Jen na počátku 1. světové války měl špatné svědomí, že on – poslanec – nic nedělá, ač vojáci – jeho voliči – jsou proti té válce.)

Víra v absolutní Dobro není zvyklá existencí zla. „Proč by to zlé mělo vážit víc než to dobré?“ TGM vybírá ze světa to dobré, a proto ho vidí víc než pesimisté. I malé dobro je pro něho signálem, že nejsme opuštěni. Je pro Masaryka onou nadějí, jakou je klepání záchranářů pro zasypaného horníka. Jako sociolog přemýšlející o dějinách řekne: „Moderní člověk postrádá důvěru a odevzdanost.“ To je myslím hlavní memento z Masaryka. Svět potřebuje společnou víru a intelektuálové žádnou nemají, říká jinde. V tom je Masarykovi člověk staro- i středověký milejší „než ten tak zvaný moderní“. Z nevíry plyne kromě sebevraždy liberalistický indiferentismus (AK: ke zlu) rozbujelý v kontinentální, zvláště střední Evropě. Nelíbí se mu – stejně jako jeho ženě Charlottě. Bije do něj. Lhostejnost ke společenským věcem a uzavírání se do ryze osobních problémů poznamenaly i meziválečnou literaturu (vizte zejména knižní edici Symposion). Následovala zákonitě válka jako – jak by asi TGM uvažoval – objektivistické probouzení člověka. Pomohla evropskému člověku vymanit se z ulity subjektivismu? V souznění se svým manželem i paní Masaryková zdůrazňovala: „Ven ze sebe.“ Jaké vlastně je duchovní klima Evropy v éře Unie? Tak by se asi ptal dnes TGM.

Jako věřící varuje TGM také před titanismem. Bohorovnost je pro člověka nesnesitelnou. Titáni končí se sebevraždou. Svět, zvláště ten dnešní globalizující se, potřebuje „náboženství“ humanity.

Přemáhání zla je „pomáháním bohu“ (jinak řečeno: našemu svědomí, není-li ochablé), a to činí život plným. Oproti Tolstému TGM učil, že máme stále zápasit se zlem, být mravně iniciativní. Stálá nstraženost na chybu, špatnost, omyl i v maličkostech – to jsem pozoroval u svých anglických kolegů a to je i u anglofila Masaryka. I v maličkostech každou nepravdu hned opravoval, každou chybu napravoval a každý výrok hned chtěl prakticky prověřovat (např. i výrok hosta při společné procházce v parku, že na určitý strom by se dalo vylézt). Náboženská víra je Masarykovi zdrojem energie, jež mravní iniciativu napájí.

Masarykův lid

„Bůh nepotřebuje advokáta.“ Ke zlu nevede bůh, ale chybné lidské rozhodování. Nacházení správného rozhodování je stálou prací. „Chtít je práce.“ Spory a boje o to, co je správné, jsou pro Masaryka – vzájemností. Můj oponent může být ve skutečnosti mým – spolupracovníkem. Možná totiž také hledá ten „boží plán“ jako já. To jsou ty různé moderní pokusy najít humanitu, o nichž TGM psal a přednášel (vizte jeho Ideály humanitní) a z nichž kriticky vybíral. Proto je třeba tolerance, která ovšem není indiferentností. I v zápalu boje máme být k protivníkovi spravedliví.

Každý člověk je svůj a v plánu světa je jak řečeno individuální přínos každého k hledání humanity. „Každá duše je svá.“ „Lidé se vyvíjejí jaksi vedle sebe.“ Masarykova metafyzika je pluralistická. To je explicitní filozofické zdůvodnění demokracie. (Popperovo je možná pádnější a bližší ateistickému světu: Žádné „programování“ společnosti, protože dějiny nelze předvídat. Nelze totiž předvídat vědecké objevy, na nichž závisejí technické novinky, které historii mění.)

Pokud jde o individualismus, TGM jej protahuje do věčnosti. „Já chci být já i po smrti. Nechci se rozplynout v nějaké metafyzické kaši.“ Odtud zřejmě to jeho doufání, že se po smrti sejde s Goethem.

Morální povinností jednotlivce je starat se sama o sebe v duchu humanity. Kdo se o sebe sám takto nestará, obtěžuje své okolí, aby se o něj staralo, a – do dejme – přivolává na sebe diktaturu. „Žebrotou mravní“ možná míní TGM právě toto.

TGM se hlásí k náboženství svobodnému. Žádná církev nemá s konečnou platností určovat moje přesvědčení. Papež je pro Masaryka jedním z diskusních partnerů. Vzděláváním a moudrostí přestáváme být „laiky“, holotou, k níž musí církev „dolů“ (kat, catholicismus). Víra a poslušnost přece nesmějí být slepé a bezvýhradné, když existují – také zejména v moderní době – i proroci falešní a když omyly a špatnosti jsou i v církvi. Při tom ale TGM neopomíná a kladně oceňuje, že při překonávání barbarství a pohanství se církev ujala všeho vedení. Z toho stále žijeme a je mi líto, že se nám to připomíná. Sv. Václav byl Masarykovi sympatický (jako západník). Pokory je nám stále potřeba, ale staré „credo quia absurdum“ (věřím právě proto, že to odporuje rozumu) je protihumanitní už nejméně od doby Husovy. Na to navazovaly totality dvacátého století – např. ten stranický tajemník v severním Rusku, který za Chruščovovy „kukuřičné“ éry kázal pěstovat kukuřici za polárním kruhem.

Je ovšem také soudobé barbarství. Převládne-li v naší kultuře, podmaní si nás zákonitě jiná kultura.

Ale co dělat s důsledky prolínání kultur v době globalizace? Přílišné lpění na pravověrnosti překáží sbližování kultur. Sjednocující ideou tolerantních příslušníků všech kultur je – humanita. Hle: TGM je nejen aktuální, ale je i perspektivní.

Žijeme dle Masaryka v přechodné době od teokracie („vlády z boží milosti“) k demokracii. Dnes je ten vývoj k demokracii opravdu celosvětový. Evropské totality dvacátého století lze chápat jako recidivy teokracie, a to již úpadkové, ale připomínající liberalismu nutnost určité společenské soudržnosti. I totality ateistické jsou de facto teokratické v širším smyslu tím, že samozvaný vladař odvozuje svou moc z principu, který lidu vnucuje a jehož chce být zosobněním. Je to „zbožštění“ jeho osoby a/či instituce, např. strany. V severokorejské dynastii Kimů se toto projevuje viditelně. Německý lid byl též veden k určité deifikaci vladaře už v tzv. druhé říši let 1871 – 1918 (příprava k Hitlerovi). Vliv německých humanistických tradic na veřejnost se nekonal. Německý vědec té doby Virchow řekl, že lidský duch je povážlivě ochoten opustit cesty zdravého rozumu.

Potřebujeme znát a aplikovat něco z dějin filozofie. Avšak moderní doba ztrácí vědomí souvislosti s minulostí – vizte Konrad Lorenz: rozpojení generací jako jeden ze smrtelných hříchů člověka. TGM je výjimečný tím, že právě čerpá z celých dějin filozofie. Zajímavě říká, že jsme ovlivňováni i těmi, s nimiž nesouhlasíme. (Zase ta myšlenka synergie, pluralismu.) Hlásí se k Platonovi, ale ne bez výhrad. S marxismem jde jen „zřídka“, ale přece jen i v něm uznává humanitní prvek, totiž úsilí o sociální spravedlnost. „Často“ jde se socialismem, ale řekl, že sociální demokracie „chybuje“, když ignoruje jiné humanitní úkoly, než je sociální otázka. TGM je pro racionalitu, ale odmítá ve francouzském racionalismu deismus, tj. názor, že bůh sice svět stvořil, ale neřídí jej. Jakobínský teror nazývá TGM příznačně „deistickým“. „Pomáhání bohu“, tj. stálé potírání každého zla jako to hezky dělá Otec Dowling v televizním seriálu, je projevem víry teistické. Zase to sepětí teorie a praxe.

Připomeňme, že také zdejší rukopisné padělky vznikly v ovzduší jungmannovsko-voltairovského deismu: „podvádět se smí, když se pámbíček o svět nestará“. Pro teistu Masaryka byl osvícenský deismus cizím proudem v našem národním obrození, který ale žel silně působil a stále působí v českém prostředí – vizte např. velebení Jungmanna proti Dobrovskému psychiatrem Vondráčkem v jeho knize vzpomínek. Proto byl TGM po svém příchodu do Prahy tak neobvyklým a málo přijímaným zjevem, proto měl doma před první světovou válkou jen hrstku stoupenců

Masarykův lid

(i když měl univerzitní posluchárnu plnou), proto se tady za první republiky tolik jen „tatíčkovalo“ a proto tolik disidentů – Václava Havla nevyjímaje – hledalo své ideové kořeny úplně mimo Masaryka – podle mne tím bloudilo. Václav Havel např. řekl, že totality 20. století byly výsledkem racionalistických tradic Evropy, kdežto TGM prý řekl po přečtení Hitlerova Mein Kampfu „jak je to všechno proti rozumu“. Respektovat rozum je pro Masaryka mravním příkazem.

Masarykova etika a metafyzika shrnutě:

objektivismus,
věčné věci, proto „realismus“,

individualismus, pluralismus,
teismus a teleologie (přesvědčení o božím řízení světa).

Platon, ale bez jeho mysticismu.
Etika směřující k zajištění všelidského soužití.

Humanita.
Ježíš, jako příklad praktikování „náboženství“ (tím TGM míní vírou podložené mravní nadšení) všude a stále.

Aleš Kolářský

Otiskujeme stať Jitky Radkovičové o podílu skautských sionistických hnutí v Československu na vzdělávacím procesu židovské mládeže, což je téma v našem prostředí téměř neznámé.

PODÍL SKAUTSKÝCH SIONISTICKÝCH HNUTÍ NA VZDĚLÁVACÍM PROCESU ŽIDOVSKÉ MLÁDEŽE 1918-1949

Židovské vzdělávání zmiňuje na mnoha místech už Starý zákon a podstatnou roli v něm přisuzuje rodičům, zvláště otcům, kteří od šestého roku věku mají uvádět syny do svého řemesla a povolání, ale také – hlavně – do náboženských zvyklostí. Otec vyučoval tak, že vypravoval o velkých Božích skutečích v minulosti, matka tato ponaučení uváděla do praxe poukazováním na plnění základních mravně-náboženských požadavků, jako například úctě k rodičům, starším atd. (Novotný, 1956).

K prvním pokusům o zřizování škol s povinnou docházkou docházelo na historickém území Palestiny už v roce 75 před Kristem a zasloužil se o ně zákoník Šimon ben-Šetach, ve větší míře pak velekněz Jozue ben-Gamla, který podporoval vznik škol v každé větší obci a povinnou docházku dětí od šesti nebo sedmi let (tamtéž). Tímto způsobem Židé čelili řeckému vlivu.

Povinnost náboženského vzdělávání zajišťovaly židovské obce a na mnoha místech byla škola postavena dříve než synagoga. Třídy pro starší děti se nazývaly cheder, a ti, kteří se chtěli vzdělávat dál, přecházeli do ješivy.

V českých zemích mohli Židé běžné veřejné školy navštěvovat od roku 1871, kdy byl vydán toleranční patent císaře Josefa II., rušící výsadní postavení katolické církve. V praxi to znamenalo, že stoupenci jiných vyznání, tedy i židovského, směli vlastnit majetek, vykonávat veřejné funkce, studovat atd. Rovněž byl dán impuls k zakládání sekulárních židovských škol. Ve svém článku „Z historie židovského vzdělávání“ zmiňuje PhDr. Arno Pařík, že už v roce 1886 bylo v Čechách 113 židovských normálních (ve smyslu sekulárních) židovských škol, které navštěvovalo celkem 4073 židovských, 192 katolických a 17 protestantských dětí (Pařík, 2006). Z tohoto čísla lze tedy soudit, že tehdy – řečeno dnešním jazykem – nastal boom židovského vzdělávání a byl mu připisován velký význam. Současně je nutné konstatovat, že tyto školy vykazovaly výrazně asimilační charakter.

Změna nastala po roce 1918, kdy se nově vzniklé Československo přihlásilo k zásadám sebeurčení národů, zajišťujícím svobodný rozvoj národnostních menšin. Židé se jako státem uznaná menšina hlásili k židovské národnosti, Židovská národní rada mohla předkládat odpovědným institucím své požadavky –

Masarykův lid

a učinila to hned 28. října 1918 dopisem adresovaným českému Národnímu výboru. Výuku zahájilo mnoho židovských obecných škol a také škol středních. Předmětem diskuse se stala otázka vyučovacího jazyka (čeština, slovenština a také jazyky menšinové, němčina a maďarština, samozřejmě též hebrejšтина), přičemž se vycházelo z dosavadního stavu a vývojových možností. Začátkem 20. let 20. století bylo jen na Slovensku 78 židovských škol s cca 11 500 žáky (Listy, 1923). Vynikajícími vzdělávacími ústavy byla hebrejská gymnázia v Brně a později v Užhorodu.

Zajímavý pohled nabízejí školní statistiky. Rozdílný byl počet židovských žáků a studentů navštěvujících české školy v české kulturní oblasti,

Židovské gymnázium v Brně, Hybešova ulice. Období 1. republiky, nedatováno (zdroj: Židovská obec Brno)

v Sudetech a v maďarských oblastech. Například v polovině 30. let minulého století navštěvovalo v historických zemích už 70 % židovských žáků české obecné školy a jazyková asimilace nadále pokračovala. Obecně lze konstatovat, že na Podkarpatské Rusi probíhal vzdělávací proces s mnohem většími komplikacemi kvůli přetrvávajícím těžkým sociálním podmínkám. Určitý počet židovských dětí byl evidován také ve školách pro handicapované, např. v ústavech pro hluchoněmé, nevidomé, duševně nemocné a podobně (Věstník, 1935).

Souběžně s prvorepublikovým židovským školstvím zasáhla do vzdělávacího procesu způsobem sobě vlastním židovská mládežnická hnutí skautského typu. Protože sionisticky zaměřenou částí židovské

komunity byla asimilace vnímána jako něco nepatřičného, snažila se všemožně uplatňovat svůj vliv na budoucí generaci mimo jiné také prostřednictvím těchto hnutí. Sionisté s postupujícím časem stále více chápali nutnost vybudování vlastního systému, přičemž prvoplánově to měl být jakýsi trénink pro příští život v Erec Israel (Zemi izraelské). Účinnými a nepostradatelnými pomocníky v těchto snahách tehdy byli také židovští skauti.

Odchod z galutu (tj. z diaspory) do Palestiny se neobešel bez důkladné přípravy – a sionisté, vedeni těmito pohnutkami, svůj dorost náležitě připravovali (a připravili). Nově vzniklou situací se dlouhodobě zabýval Spolek židovských akademiků Theodor Herzl a už v roce 1924 na sjezdu židovské mládeže v Uherském Hradišti v jednom z referátů, který se týkal míry asimilace v českých zemích a možnými postupy, jak stávající poměry vylepšit, zaznělo toto hodnocení: „Židovská mládež na Moravě jest v nepoměrně lepší situaci než my, avšak nesmíme dopustiti, aby vývoj mládeže dál se takovým způsobem, k takovému národnostnímu úpadku jako na venkově českém u nás, kde buditelská práce je ztěžována organizovanou asimilací“ (Židovské zprávy, 1924). Už tehdy bylo apelováno na společnou koordinovanou činnost židovských mládežnických spolků s poukazem na skutečnost, že kulturní práce v českém prostředí vyžaduje jiné metody než v prostředí německém; bylo jasné, že získávání mladé české židovské generace dělá sionistům problémy.

Spolupráce skautských židovských organizací zpočátku nebyla intenzivní. Pochopitelně, protože šlo o lidi pocházející z různého sociálního prostředí s různou mírou požadovaného „ideologického“ nasměrování: ne všichni mladí Židé byli ochotni opustit svoji dosavadní existenci a zaměřit se na odchod do Palestiny. Počáteční problémy však byly postupně překonány, a tak už v roce 1930 čteme v Židovských zprávách: „Skupiny mládeže, a to mj. Tchelet Lavan, Brit Trumpeldor a Makabi Hacair (tj. židovské skautské sionistické organizace, pozn. aut.) rozhodly se pozdvihnouti a reorganizovati hebraisaci v Praze. Hebraisace se bude konati za spoluúčasti všech těchto skupin a stanovením společného učebního plánu postaví se na širší základ“ (Židovské zprávy, 1930). Za účelem provedení tohoto rozhodnutí byla zřízena

Masarykův lid

hebrejská konverzační odpoledne a večery, zájemci byli rozděleni podle stupňů znalosti jazyka na začátečníky a pokročilé a společné konverzační hodiny byly vedeny zkušenými učiteli hebrejštiny.

U skautů hnutí Brit Trumpeldor bylo dokonce od roku 1934 členství podmíněno úspěšným složením zkoušky z hebrejštiny: učební materiál byl distribuován do všech skupin prostřednictvím odpovědných referentů a látka byla detailně rozpracovaná podle jednotlivých stupňů obtížnosti, zkoušející tedy mohli bez obtíží postupovat podle písemných instrukcí. Zkouška samotná byla velmi důležitá, protože ten, kdo u ní neuspěl, musel vrátit členskou legitimaci svému vedoucímu a až do úspěšného složení zkoušky byl ve sdružení zapsán jen jako čekatel (Toldot Betar, 1960). Podobně jako v hebrejštině dařilo se ústřednímu vedení hnutí Brit Trumpeldor zvyšovat úroveň vzdělanosti svých členů také v dalších oblastech.

Organizace, která se cíleně zabývala vzděláváním Židů v hebrejštině a která snahu židovských skautů v maximální míře podporovala a poskytovala například lektoři, se nazývala Tarbut (hebrejsky Kultura). Kromě krátkodobých kurzů organizovala například také tzv. hebrejské letní školy, které si získaly dobré jméno a počet jejich absolventů každým rokem vzrůstal. V hnutích samotných pak docházelo ke stupňování nároků na odbornost: postupem času byly na „hebrejské“ vzdělávání a výchovu kladeny čím dál větší nároky. V dobovém tisku se uvádí, že do Prahy se přistěhovalo několik zkušených, vychovatelsky vzdělaných vůdců Makabi Hacair, kteří povedou nové družiny. Konstatuje se, že v poslední době se hlásilo mnoho dětí, které nemohly být pro nedostatek vůdců do oddílů přijaty, a vedení tedy oznamuje, že tento nedostatek byl napraven; Makabi Hacair uspořádá zvláštní kurzy židovských dějin, ručních prací a vůdcové budou všestranně pečovat o to, aby se dětem dostalo židovského vzdělání a zdravé výchovy. „Družiny budou pracovat podle skautského programu“ (Židovské zprávy, 1934). Také do letních i zimních táborů pořádaných různými židovskými skautskými organizacemi byli židovskou agenturou vysíláni instruktoři z Palestiny, kteří mimo jiné vyučovali ivrit (novodobá hebrejšтина).

Takový postoj byl zčásti vynucen okolnostmi, protože s rokem 1933 přišel náraz v podobě nástupu Adolfa Hitlera k moci v sousedním Německu. To, co se do té doby některým jevilo jako hra (skauting kombinovaný se sionismem), bylo prohlášeno za oficiální doktrínu a vedlo ke stupňování nároků jak na hebraizaci, tak na všechny ostatní činnosti, které byly podmínkou pro hachšaru jako důslednou přípravu na odchod do Palestiny nazývaný alia. Řada kibuců založených československými osadníky již v této oblasti

fungovala a odjížděli tam další a další. Tento způsob se ve svém důsledku ukázal být nejpříznivějším, byť jej mnozí zpočátku vnímali jako vizionářský; srozumitelně to vyjádřil doktor Silberstein ve scéně ze známého filmu „Všichni moji blízcí“: dcera jede se svým hochem na schůzi sionistického spolku a otec to komentuje: „Co jí můžu říkat, když chtějí budovat židovské státy mezi velbloudama...“ Pochopili jen nemnozí, že ono ironicky zmíněné „budování států“ znamenalo záchranu před jistou smrtí.

Jistý židovský – do určité míry charakteristický – dobový vtip vysvětluje, co je to sionismus: sionismus je, když jeden Žid přemlouvá druhého, aby finančně podpořil cestu do Palestiny někoho třetího. Byl to ve své době jistě legitimní úhel pohledu, protože prvorepublikové demokratické Československo se zdálo být nedobytnou pevností, byť obklopenou státy s autoritářskými režimy, a zaručovalo svým občanům práva a svobody bez ohledu na národnost, rasu, jazyk a náboženství. Pro mnohé bylo stejně nepředstavitelné jako nesnadné tento ostrov demokracie opustit.

Teprve vzrůstající agresivita sousedního Německa a hrozivá politická realita, kterou na konci 30. let minulého století představoval Hitler ante portas, donutila mnohé české asimilované Židy ke změně názoru. Bylo to pochopitelné, protože tou dobou už republikou proudily zástupy německých uprchlíků a později také uprchlíků z našeho vlastního území postoupeného Němcům v září 1938. Málokdo si však dokázal spočítat, co by se s Židy stalo v případě napadení státu. Když tento atak přišel, ukázalo se, že jedni z nejlépe připravených jsou právě mladí sionisté a židovští skauti – naprosto v souladu s heslem „Heje mu- chan!“, tj. „Buď připraven!“.

Vyřešení židovské otázky na území Protektorátu Čechy a Morava byl jedním z cílů politiky německé moci. Souhrn zákazů a postupná likvidace lidských práv, na které si němečtí Židé zvykali od roku 1933 a měli tak delší čas na jejich absorbování, byl v Protektorátu zhuštěn do několika měsíců a pro mnohé představoval psychický otřes takového rázu, že sebevraždy byly poměrně častým řešením nastalé situace. Po zákazu výkonu praxe neárijským advokátům a lékařům, o které se postarala protektorátní vláda, přišlo na řadu omezení týkající se přístupu Židů ke vzdělání; bylo už čistě německou záležitostí. Němci vycházeli z teorie, že každý vzdělaný Žid je potenciální nepřítel. Začínalo se důsledně už u židovských dětí a nebylo proto žádoucí dopřát jim ani nejzákladnější vzdělání.

V červenci 1939 Němci zakázali Židům navštěvovat veškeré vzdělávací ústavy včetně obecných a středních škol, v listopadu téhož roku pak vysoké školy s německým vyučovacím jazykem (české vy-

Masarykův lid

soké školy byly uzavřeny 17. 11. 1939), přičemž tento zákaz se vztahoval na školská zařízení jak veřejná, tak soukromá. Protižidovské perzekuční tažení gradovalo a šroub se postupně utahoval. V březnu 1941 vydala Ústředna pro židovské vystěhovalce zákaz vztahující se na soukromé přeškolovací kurzy (nazývané také pře-vrstvovací) – tedy to, co do té doby bylo pro židovskou mládež běžnou záležitostí a bylo v podstatě jediným možným způsobem, jak oddálit odchod do transportu. Dalším stupněm bylo nařízení z července 1942 zakazující jakékoli veřejné i soukromé vyučování židovských dětí a zavřeny byly veškeré židovské školy, které do té doby provozovaly židovské obce v jednotlivých městech.

Díličí vzdělávací aktivity se stihly uskutečnit ještě před úplným zákazem vzdělávání pro Židy: např. v Brně byla při židovské obci zřízena v letech 1940–1941 škola adeptů na vystěhování. Prvním rokem se vyučovala zemědělská příprava, druhý ročník byl zaměřen na obor „dětská sestra“. Většina absolventů byla členy Tchelet Lavan nebo Makabi Hacair. Další podobné pražské zařízení se nazývalo Ju-Al (Jugendalijahschule) a nabízelo „výuku – dějepis, matematiku, fyziku, biologii, tělesnou výuku a zpěv, vše v hebrejštině – jakožto přípravu na odjezd do Palestiny“ (Bondyová, 2001). Také zde nalézáme skautskou stopu, protože v souvislosti s hnutím Necach (Noar cofij chalucij, skautské a průkopnické mládežnické hnutí) se uvádí, že tito skauti naplno pracovali ještě v roce 1940, v Praze dokonce v červenci 1940 uspořádali všeobecný sjezd: „Skauti [z hnutí Necach] pořádali studijní soutěže a členové nejstarší skupiny byli zcela vytíženi výchovnou prací v hnutí na Ju-Al školách a ve výcvikových táborech Alija mládeže...“ (tamtéž).

V židovské kultuře bylo vzdělání vysoce hodnoceno, proto bylo od počátku jasné, že přes vzniklé problémy je jenom otázkou času, než se najde způsob, jak nacistická nařízení obcházet. Kromě jiného bylo nutné řešit problémy technického rázu: vyučování muselo být tajné, protože Židům bylo zakázáno shromažďování.

Na výchovné práci se nepodíleli jenom sionisté. Příkladem toho může být Anna Steinová-Rothová, řečená Anka, vůdkyně 16. pražského dívčího oddílu (registrovaného v československém Svazu skautů a

skautek), která pod krytím Židovské obce pořádala tajná školení, maskovaná jako dětské útluky, ve kterých byla uplatňována výchova v demokratickém duchu. Zprávu o tom podala Heda Kaufmannová,

Vzdělávací kroužek židovských dětí v bytě rodičů učitelky Marie Neumannové-Koťátkové v Praze-Vinohradech (zdroj: fotoarchiv Židovského muzea, Praha)

Ančina přítelkyně a spoluvůdkyně: „Aby se židovské děti, které nesměly chodit do školy, nepotloukaly hromadně s hvězdou po ulicích v době normálního vyučování ostatních dětí, chodily do dětských útulků. Anka [Rothová] s Jiřinou [Pickovou] vedly jeden takový útulek v Praze. Anka nebývala nadarmo vůdkyní skautského oddílu a Jiřina pedagogem. Zaměstnávaly děti velmi promyšleně a metodicky, i s použitím skautských výchovných metod. Děti si hrály, zpívaly, vyřezávaly, šily,

hrály divadlo, recitovaly – v malých skupinkách a s velkým zájmem a elánem. Učily se, aniž o tom věděly. Tak vyrostly pod nosem nacistů vzorné experimentální třídy. [...] Nikdy nebude oslavena tato nehluká, drobná, houževnatá, vyčerpávající – a nakonec marná práce [která] skončila tam, kde skončily tisíce, kde skončil za zpěvu naší státní hymny takzvaný rodinný tábor Židů z Čech, v Osvětimi dne 8. března 1944. A s ním také Anka Rothová,“ (Kaufmannová, 1999).

Zaznamenala jsem mnoho názorů na situaci, ve které se ze dne na den ocitly tisíce židovských dětí. Pro ilustraci uvádím jeden z nich, nevím nakolik obvyklý. Maud Michal Beerová, rodačka z Prostějova, členka Tchelet Lavan od roku 1937, která přežila Terezín a dnes žije v Izraeli, se k ukončení školní docházky vyjádřila následovně: „Nebyla jsem ve veřejné škole moc šťastná, od počátku mi bylo jasné, že jsem jediná židovská žákyně ve třídě, že jsem trochu jiná, že tam nepatřím tak, jak ostatní. Nikoho z toho neobviňuji, prostě byl to fakt. Takže mi ani nevadilo, že jsem nesměla chodit do školy: v kroužcích, ve kterých jsme se pak učili, jsem vlastně byla šťastnější než ve škole. Kdybych byla diplomat, asi bych nenapsala pravdu, lépe by vypadalo, kdybych litovala, že jsem musela školu opustit...“ (viz Korespondence). Je to názor možná ojedinělý, ale pochopitelný, protože reflektuje pocity vyloučenosti z většinové společnosti.

Do Terezína byla Maud s rodinou deportovaná v červenci 1942. Do té doby navštěvovala zmíněné kroužky, tajné vyučování, kde se například poprvé dozvěděla o tom, co se dělo Židům v dobách španělské inkvizice nebo v dobách pogromů v Rusku a v Polsku.

Masarykův lid

V Terezíně navštěvovala lekce Rudolfa Liebena: „Na Rudiho přednášky jsme chodili do chlapeckého domova v šest hodin ráno před odchodem do práce. Seděli jsme časně zrána v pokoji plném spících chlapců a poslouchali o židovských dějinách v době Římanů...“ (tamtéž).

Samostatnou kapitolou bylo vzdělávání dětí v Terezíně, respektive jeho speciální úloha v takto nepříznivých podmínkách. Oddělení, které se v Terezíně staralo o děti a mládež, se nazývalo Jugendfürsorge a vedl je sionista Egon Redlich. Terezínská samospráva zde zřídila pro mládež oddělené bloky, tzv. heimy, rozčleněné v některých případech podle příslušnosti k hnutí. Tyto bloky měly za úkol mimo jiné ochránit děti před negativními vlivy v ghettu a eliminovat v maximální možné míře nežádoucí dopady deformací, kterými se vyznačovala terezínská realita. V některých z nich se striktně dodržoval denní program, který začínal budíčkem, pokračoval ilegálním vyučováním, odpoledním sportováním nebo různými kulturními podniky a končil večerkou.

Vedoucím a vychovatelům se obvykle dostalo možnosti uplatnit při výchově svěřenců kritéria, kterým oni sami přikládali důležitost, a tak byl každý z bloků nějakým způsobem specifický. Na jedné z ubikací v heimu L 218, obývaném převážně členy Hašomer Hacair, panovaly zásady židovského skautského hnutí (Schimmerling, 1992). Chlapci zde vytvořili zvláštní přidělový systém, tzv. komunu, ze kterého se rozdělovalo rovným dílem, přičemž tato forma vědomě navazovala na systém zavedený v palestinských kibucech.

V jiném heimu, známém pod číslem L 417, pracovalo pod vedením známého sionistického pracovníka Valtera Eisingera uskupení zvané Republika Škid (pojmenované podle knihy ruských autorů Bělycha a Pantělejeva). Škidovci měli vlastní znak, vlajku, hymnu a vydávali časopis Vedom. Nebyla to ale pouze jejich „specialita“, také další domovy se vyznačovaly nebyvalou kreativitou. V domově číslo IX se chlapci inspirovali knihou Jaroslava Foglara „Hoši od Bobří řeky“ a byli svým vedoucím (Arne Ehrlichem) vychováni ve skautském duchu: „Podle vzpomínek vedoucího ‚devítky‘ se jevil skauting v Terezíně jako úplný nesmysl, protože skauting je věcí přírody, a to bylo přesně to, co v ghettu chybělo. Vedoucí vychovatel byl ale toho názoru, že skauting má na mladé lidi takový morální vliv, že se rozhodl jeho ideje a zásady přenést a využít i za zdmi ghetta. [...] Při skautské činnosti ‚devítky‘ hoši lovili například bobříka čistoty, pořádku, dobrých skutků, pomoci, ale i bobříka matematiky, dějepisu, zeměpisu a jiných předmětů. Jedině bobřík hladu nebyl vyhlášen,

protože hlad panoval v celém Terezíně stále.“ (Kasperová, 2010).

Podobné to bylo v domově číslo VI, kde působila skupina „Lvíčata“. V sionistickém duchu byly naopak vedeny domovy V a VII, pojmenované Dror (hebrejsky Vlaštovka) a Nešarim (Jestřábi). Ideový obsah sionistické výchovy zde nabýval na významu, protože budoucí působení v Palestině se mnohým jevilo jako jediné možné východisko, jak po válce uspořádat svůj osobní život. Heim L 417 současně fungoval jako jakési kulturní centrum terezínské mládeže.

Podobnou úlohu plnil dívčí heim označený L 410. Také zde se ve sklepě odehrála mnohá divadelní představení, konaly se nejrůznější výstavy a zkoušela se proslavená opera Brundibár, složená Hansem Krásou.

Podobně jako v chlapeckém domově měly dívky vlastní vlajku (tmavomodrou s bílým kruhem uprostřed, uvnitř kterého byly dvě zaklesnuté dlaně), hymnu a navíc jakousi verzi parlamentu nazvaného Maagal (hebrejsky Kruh), prostřednictvím kterého měly možnost zasahovat do chodu domova. Také toto společenství bylo vedeno v sionistickém duchu (Kasperová, 2010).

Pochopitelnou politikou vedení ghetta byla snaha o záchranu co největšího počtu dětských životů pro příští poválečný život. Pravdou je, že ve většině případů to byl marný boj, což ovšem nijak nesnižuje hodnotu práce vykonané na tomto poli. Také tajné vyučování mělo ve zdech Terezína své místo. Eufemisticky bylo nazýváno jako „denní zaměstnání“, protože stejně jako všude jinde v Protektorátu, ani tady se židovské dítě oficiálně učit nesmělo.

K výuce získalo vedení ty nejlepší vychovatele a učitele, což v terezínských podmínkách nebyl problém: nikde jinde nebylo téměř veškeré židovské obyvatelstvo jedné země soustředěno na tak malém prostoru. Mezi internovanými se nacházela kromě osvědčených madrichů (hebrejsky vychovatelů) a skautských vedoucích také řada vynikajících židovských pedagogů a osobností židovského kulturního života. Židovská samospráva se řídila zásadou, že „duševní potenciál dospělých by měl podle možností prospívat mladé generaci a předávání vědomostí a také židovské kultury a tradic patří v ghettu k nejvyšším úkolům. [...] Hlavní bylo hájit a uchovat duchovní svobodu.“ (Brenner-Wonschicková, 2006).

Přestože neexistoval návod, jak vyučovat a vychovávat děti v koncentračním táboře, obětaví učitelé se snažili o udržení alespoň jakési kontinuity vzdělávacího procesu. Za pochodu museli řešit řadu naléhavých problémů a komplikací spojených například s rozdílnou úrovní znalostí dětských vězňů, s absolutním nedostatkem vyučovacích pomůcek anebo

Masarykův lid

permanentní „migraci“ jak dětí, tak dospělých. „Každé ráno jsme měli vyučování. Ale bylo trochu zvláštní, protože pořád přijížděly a odjížděly transporty. A tak to bylo i s učiteli: přicházeli a odcházeli. [...] Nikdy jsme nemohli dodržovat nějaký pevný plán. Všechno bylo nejisté. Také žáci přicházeli a odcházeli...“ (tamtéž).

K vyučování bylo využíváno také dalších netradičních forem: „Mladší i starší mládež pracovala společně. Ti, kteří před válkou studovali, nás učili, co si pamatovali ze školy. O Velké francouzské revoluci a o Shakespearových hrách jsem poprvé slyšela mezi záhony zeleniny. Tak jsem se dozvěděla spoustu věcí, které se obvykle učí děti ve škole,“ (Erbenová, Mališová, 2013).

Nebylo možné dodržovat zažitě pedagogické postupy z předválečné doby, přesto měl tento způsob výuky úspěch. Účast na vyučování byla brána jako otázka osobní prestiže, naopak vyloučením z výuky vychovatelé trestali drobné prohřešky. Stejně tak neopomínali předkládat dětem vizi toho, co bude po válce, a zdůrazňovat důležitou roli vzdělání pro příští svobodný život. Otázka „co z nás bude po válce“ byla diskutována v terezínském dětském společenství s velkou naléhavostí (Weissová, 2012).

Pedagogové byli vystaveni enormnímu tlaku: vyučovali traumatizované děti, které zblízka viděly smrt. Téměř nikdo neměl šanci zůstat naživu. Přesto se nevzdávali a výchovnou práci vykonávali s veškerou vážností. Článek by nebyl úplný bez uvedení jmen alespoň některých z nich:

Akademická malířka Friedl Dicker-Brandeisová, vyučovala kreslení v mnoha terezínských heimech (zahynula v roce 1944 v Osvětimi).

Růžena Engländerová, vedoucí dívčího domova L 410 (osvobozena v Terezíně).

Egon Redlich, vedoucí Jugendfürsorge (zahynul spolu se svou rodinou v Osvětimi v říjnu 1944).

Fredy Hirsch, vynikající vychovatel, skaut a sportovec (zahynul v březnu 1944 v Osvětimi).

Ota Klein, vedoucí největšího chlapeckého heimu L 412 (osvobozen v Osvětimi).

Valter Eisinger, výrazná pedagogická osobnost, zakladatel tzv. Republiky Škid (zprávy o jeho smrti se různí: podle některých byl zastřelen na pochodu smrti ze Sachsenhausenu do Buchenwaldu, podle jiných zahynul v koncentračním táboře Buchenwald v lednu 1945).

Willy Groag, původem z Olomouce, člen Makabi Hacaír, vynikající vychovatel, vedl dívčí heim (přežil on i jeho žena Madla, později se odstěhoval do Izraele).

Po válce se ve většině případů pedagogické cíle židovských vychovatelů soustředily na tzv. aliu, od-

chod do Palestiny. Práci s židovskými dětmi se lépe dařilo na Slovensku, protože jich zde přežilo mnohem více než v českých zemích. K těm, kteří se pokoušeli o obnovu pochroumaných dětských duší, patřili Max a Chava Livniovi, oba předváleční členové hnutí Makabi Hacaír. Max přežil Osvětim a Kaufering, Chava Osvětim. V bratislavském domově Makabi Hacaír pečovali o osiřelé děti a pomáhali jim zbavit se válečných traumat. Svým chovancům dokonale rozuměli, protože prošli stejným peklem: „Část dětí přišla do dětského domova poté, co se schovávala v lesích a kláštorech, nebo přijela z koncentračních táborů a byla velmi zanedbaná. Museli jsme jim vysvětlovat, proč by nikdo neměl krást a že není třeba schovávat si kus chleba pod polštář – protože po tomto jídle dostanou další... Také jsme je učili – od zeměpisu Palestiny přes hebrejštinu až po židovskou historii. Nikdo z nás dvou neměl žádné školení pro takovou vzdělávací práci, ale protože jsme oba byli ještě velmi

Vychovatelé Max a Chava Livniovi, Bratislava, 1947
(zdroj: soukromý archiv manželů Livniových, Kiriát Tivon, Izrael)

mladí a přežili jsme předchozí léta v podmínkách podobných těm, jakými si prošli naši svěřenci, dokázali jsme mluvit jejich jazykem,“ (Lieben, 2000). Poté, co do Izraele odjely téměř všechny „jejich“ děti, opustili v dubnu 1949 Československo také oni dva.

Způsob vzdělávání židovských dětí zvláště v době války a těsně po ní lze považovat za speciální s ohledem na netradičnost používaných forem. Šlo o typ vzdělávání vynuceného okolnostmi, dá se ale říci,

Masarykův lid

že jak učitelé, tak žáci obstáli v obtížném testu, který jim připravila doba.

Jitka Radkovičová

Literatura

BONDYOVÁ, R. Jacob Edelstein. Praha: Sefer, 2001.
BRENNER-WONSCHICKOVÁ, H. Děvčata z pokoje 28. Brno: Barrister & Principal, 2006.
ČAPKOVÁ, K. Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918-1938. Praha: Paseka, 2005.
ERBENOVÁ, E., MALIŠOVÁ, M. Život Evy L. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2013.
KASPEROVÁ, D. Výchova a vzdělávání židovských dětí v Protektorátu a v ghettu Terezín. Praha: FF UK, 2010.
KAUFMANNOVÁ, H. Léta 1938-1945. Válečné vzpomínky. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1999.
KIEVAL, H.J. Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918. Praha: Paseka, 2011.

Korespondence autorky s Maud Michal Beerovou, Tel Aviv.

LIEBEN, M. Vzpomínky. Kiriat Tivon, Izrael, 2000. Nепublikováno.

Listy židovské mládeže, 1923, roč. 2, č. 7.

NOVOTNÝ, A. Biblický slovník. Praha: Nakladatelství Kalich, 1956.

PAŘÍK, A. Z historie židovského vzdělávání. Maskil. 2006, roč. 6, č. 3.

SCHIMMERLING, H. Židovská mládež v hnutí odporu. In: Terezín v konečném řešení židovské otázky. Praha: Logos, 1992.

Toldot Betar Czechoslovakia, Tel Aviv, 1960.

Věstník židovských náboženských obcí v Československu. 1935, roč. 2, č. 7-8, s. 16.

WEISSOVÁ, H. Deník 1938-1945. Brno: Jota, 2012.

YEGAR, M. Československo, sionismus, Izrael. Praha: Victoria, 1997.

Židovské zprávy, 1924, roč. 7, č. 13, s. 4.

Židovské zprávy, 1930, roč. 13, č. 42, s. 6.

Židovské zprávy, 1934, roč. 17, č. 49, s. 5.

Mgr. Zdeněk Všek zaznamenává portrét příslušníka RAF Felixe Arnošta Hellera, který byl židovského původu, patřil mezi Wintonovy děti a v mladém věku 19 let zahynul.

PŘÍSLUŠNÍK RAF FELIX A. HELLER

Dne 4. dubna 1924, tedy před devadesáti lety, se ve Slaném narodil budoucí příslušník Britského královského letectva Felix Arnošt Heller. Jméno tohoto statečného člověka bohužel zapadlo v zapomnění, ovšem jeho životní příběh je jedním z příkladů vlastenectví a odvahy, a proto stojí za připomenutí.

Dětství a dospívání ve stínu nacismu

Felix Heller vyrůstal v rodném městě společně se svou starší sestrou Editou (1921–?) do roku 1928, kdy se jeho rodiče – Ing. Evžen Heller (1880–1942) a Marta Hellerová (1893–1942) – přestěhovali Prahy. Před druhou světovou válkou byl F. Heller proto již

domovsky příslušný v Praze, kde ho také zastihly tragické události let 1938–1939. Mnichovský diktát a nacistická okupace se jej – jako člověka židovského původu – osobně velmi bolestně dotkly. Avšak i tehdy existovaly možnosti (byť jakkoliv omezené) uniknout hrožícím nacistickým rasovým represím, neboť Nicholas Winton, britský makléř působící v té době v Praze, na jaře a v létě 1939 – tedy před sedmdesáti pěti lety – vypravením několika zvláštních vlaků z Prahy do Londýna prozíravě zachránil 669 převážně židovských dětí před krutou smrtí, která by je nepochybně o několik let později čekala v nacistických vyhlazovacích táborech. Mezi „Wintonovy děti“ patřili i patnáctiletý Felix Heller a jeho o tři roky starší sestra Edita.

Záchrana oněch 669 převážně židovských dětí z českých, rakouských a německých rodin představovala v oné době výjimečný akt lidskosti a

Masarykův lid

solidarity, který však začal být výrazněji docenován až od roku 1988, kdy o záchraně těchto nacisty ohrožených dětí byla díky televizní stanici BBC informována britská veřejnost.

Sir Nicholas Winton, nositel mnoha vyznamenání a ocenění, oslavil 19. května letošního roku své 105. narozeniny.

Tragický osud rodičů

Evžen a Marta Hellerovi – jako mnoho dalších rodičů, kteří roku 1939 poslali své děti do bezpečí ve Velké Británii a sami zůstali v protektorátu – se ovšem o tři roky později stali oběťmi holocaustu. Rodiče sourozenců Edity a Felixe Hellerových byli transportem AAt, č. 87 převezeni 23. 7. 1942 z Prahy do Terezína, odkud již 25. srpna 1942 transportem Bc, č. 641 byli deportováni do koncentračního tábora v Malém Trostinci v Bělorusku, kde zahynuli. V tomto transportu z Terezína se nacházelo celkem 999 osob, z nichž válku přežil pouze jediný člověk.

Vstup F. Hellaera do čs. armády ve Velké Británii

Po příjezdu do Anglie se dospívajícího F. Hellaera ujal pan Eward S. Andrews z Londýna, který ho vychovával a živil do 18 let. Bydlel a pracoval na farmě Woodhill.

V roce 1942 se Felix Heller rozhodl čelit – podobně jako tisíce jiných Čechoslováků v exilu – nacistické rozpínivosti a podal přihlášku k československé zahraniční armádě ve Velké Británii (18. 6. 1942). Z řad „Wintonových dětí“ se do čs. zahraniční armády přihlásilo – po dosažení plnoletosti – celkem 60 mladých mužů, z nichž pět zahynulo při bojových operacích.

Po absolvování základního výcviku se Felix Heller dobrovolně přihlásil k letectvu, úspěšně složil fyzické a psychologické testy a 31. 8. 1942 byl přijat do Britského královského letectva (Royal Air Force – RAF). Byl určen pro výcvik radiotelegrafisty-střelce. Dne 6. července 1943 nastoupil k československé operační letce číslo 6 v Sillouth, kde byly cvičeny posádky pro 311. bombardovací peruť, kam byl přijat 11. srpna 1943. Tato čs. letecká peruť – po předchozích obrovských ztrátách během bombardování německého i okupovaného území – v té době prováděla především hlídkové lety nad Biskajským zálivem.

První bojový let vykonal Felix Heller pod velením poručíka Karla Schoře (v britské důstojnické hodnosti Pilot Officer) a s jeho osádkou prodělal minimálně 5 operačních letů. Dne 7. 11. 1943 byl převelen do osádky jednoho z našich nejlepších pilotů v řadách RAF kapitána Metoděje Šebely (v britské hodnosti Flight Lieutenant), avšak o jedenáct dní později společně s ním a dalšími padl při plnění bojového úkolu.

Hrdinná smrt

Dne 17. 11. 1943 letěli členové Šebelovy osádky na obvyklou hlídku nad Biskajským zálivem – s Čtyřmotorové letadlo typu Liberator odstartovalo krátce před půlnocí v 23.53 hodin z letiště Beaulieu. Let zřejmě probíhal dlouhou dobu bez problémů, neboť první zprávu z paluby letadla zachytili radiotelegrafisté až druhého dne v 11.45 hodin. Velitel letadla Šebela se informoval, kde má přistát, a uvedl, že předpokládá dobu přistání ve 13.30 hodin. Zároveň oznámil, že letoun má zásobu paliva ještě na tři a půl hodiny letu. Ve 13.10 hodin ovšem dorazilo poslední hlášení o nutnosti nouzového přistání. Pozemní radiotelegrafisté se snažili s osádkou spojit až do 13.50 hodin, avšak bezvysledně.

Kde se letadlo zřítilo, zůstává pouze v rovině spekulací. Jeho operační prostor byl nad celým Biskajským zálivem, avšak vzhledem ke skutečnosti, že osádka hlásila přistání základně v St. Eval, mohl se letoun nacházet nad mořem někde mezi francouzskou Bretaní a jihoanglickým Cornwalllem.

Objevily se ovšem také spekulace, že Šebelův stroj sestřelili piloti německé Luftwaffe. V tento osudný listopadový den totiž hrozila v hlídkovací výšce možnost námrazy a podle některých informací Šebelův Liberator s velkou pravděpodobností postihla právě námraza spojená s natáčením vrtule, čehož mohli využít piloti německých stíhacích letounů.

Metoděj Šebela se tehdy za ztížených letových podmínek proto mohl rozhodnout pro návrat na základnu – ovšem v blízkosti Němci velice dobře chráněného francouzského přístavu Brest. „Nikdo neví, co se s jeho letounem přihodilo. Hovořilo se jen o mimořádném množství německých stíhačů, kteří toho dne nad Biskajským zálivem létali. Snad některý z nich má Cyrdu (přezdívka M. Šebely – pozn. autora) na svědomí...“, domníval se například o možném důvodu tragédie jeden z válečných zpravodajů. Ačkoliv pro toto tvrzení neexistuje jednoznačný důkaz, podle německých záznamů může mít reálný podklad, neboť 18. 11. 1943 v 11.48 (německého času) dva piloti stíhacích Messerschmidtů Bf 109G Oblt. Wolhelm Steinecke a Uffz. Paul Turkovitch nárokovali sestřel jednoho Liberatoru v okolí Brestu. K tomuto sestřelu mělo dojít ve výšce 200 metrů, což byla výška, ve které se hlídkující Liberatory pohybovaly nad hladinou. Vzhledem ke skutečnosti, že toho dne nebyl v uvedeném prostoru sestřelen žádný jiný letoun tohoto typu, mohlo se jednat o letadlo, ve kterém zemřel – společně s dalšími osmi československými příslušníky RAF – Felix Heller.

Existovala ale rovněž i hypotetická možnost, že Šebelův Liberator mohl přistát na neutrálním území ve Španělsku. Členové osádky byli proto prohlášeni

Masarykův lid

nejprve za nezvěstné a po několika měsících za mrtvé.

Těla kapitána-pilota Metoděje Šebely (28), druhého pilota Miroslava Procházky (24), navigátora Aloise Vávry (29), radiotelegrafistů Ladislava Černohorského (24), Josefa Nováka (20), Felixe Hellera (19) a střelců Emericha Urbana (26) a Alberta Fukse (22) nebyla nikdy nalezena a jejich hrobem jsou tak patrně hlubiny Biskajského zálivu. Jména těchto letců jsou uvedena na panelech památníku příslušníků RAF Runnymede v Anglii. Jediné tělo, a to palubního mechanika Linharta Fajta (32), bylo vyplaveno na francouzském pobřeží a pohřbeno bylo na hřbitově v Bayeux.

V době úmrtí byl Felix Heller jedním z nejmladších příslušníků 311. bombardovací perutě, a proto byla jeho smrt obzvláště tragická.

Památka F. A. Hellera

Felix Heller, který v řadách RAF dosáhl hodnosti četaře, byl posmrtně 1. února 1947 jmenován rotmistrem a zároveň povýšen na štábního rotmistra letectva

v záloze. Felix Arnošt Heller patřil mezi ty židovské muže a ženy, kteří se – ať již jako vojáci spojeneckých armád, povstalci v ghettech a v koncentračních táborech nebo jako partyzánští bojovníci – v počtu více než jednoho milionu podíleli během druhé světové války na ozbrojeném zápase proti nacismu a jejichž památku připomíná – vedle jiných pomníků – působivá plastika v Památníku mučedníků a hrdinů holocaustu v Yad Vashem v Jeruzalémě.

Ve Slaném, v rodném městě Felixe Hellera, jeho památka ovšem do nedávné doby připomínána nebyla a jeho jméno není ani uvedeno na desce obětí druhé světové války u památníku na slánském Hlaváčkově náměstí, který byl postaven roku 1965. Jeho osobnost byla výrazněji připomenuta až v rámci badatelského projektu „Komunita slánských židů a osobnost F. A. Hellera (1924 – 1943)“, který probíhal na Obchodní akademii ve Slaném roku 2013.

Zdeněk Víšek

Pomník obětem II. světové války ve Slaném

Pomník židovským bojovníkům v Jad Vašem

Odborná literatura:

Loucký, F., Mnozí nedoletěli, Praha 1989

Plachý, J., Wintonovy děti v zahraničním odboji, in: Historie a vojenství 1/2013

Rajlich, J., Na nebi hrdého Albionu, díl IV. a VII., Cheb 2002 a 2004

Archivní zdroje:

Národní archiv Praha

AKTUALITY

Den po volbách do Evropského parlamentu přinesl deník MF Dnes tento komentář:

JINÁ EVROPA

Babišovo ANO potvrdilo svůj nástup, TOP 09 vyluxovala pole pravicových voličů. Co je však důležitější: zatímco do národního parlamentu chodí v Česku volit tři pětiny občanů, do toho evropského volila ani ne pětina.

Kdo je skutečným vítězem voleb do Evropského parlamentu? Jednoznačně nevolič. Konkrétní výsledky se budou ještě dlouho rozebírat a vykládat. Avšak přiznejme si: chleba levnější nebude, ať už bude v moři 751 europoslanců tvořit jedenadvacetičlennou českou enklávu víc socialistů, konzervativců nebo liberálů, eurohujerů či euroskeptiků.

Nebo jste snad nějak osobně pocítili, že v minulých deseti letech hájila české zájmy v Evropě nejvíce hlasy právě euroopatrná ODS? Zkrátila se díky tomu o jeden odstavec směrnice EU o prodeji zelí? Naproti tomu fakt, že čtyřem pětina Čechů je ukradený možná nejen Evropský parlament, ale spíše i celá Evropská unie, už docela důležitou zprávou je.

Zde je deset důvodů, proč mohly tyto volby zaznamenat tak rekordní neúčast:

1. V souvislosti s každými volbami se zvažuje vliv počasí na zájem o hlasování. I uplynulý, téměř letní víkend asi sváděl k jinému využití, omlouvat tím prázdné volební místnosti však lze jen tak okrajově, jako že většinu Čechů víc než Evropa zajímal vrcholící hokejový šampionát.

2. Také s tradičním vysvětlením chabé volební účasti, tedy znechucením lidí politikou jako takovou, si teď nevystačíme. Jen týden před volbami totiž agentury hlásily rekordní spokojenost s politickou situací, nejvyšší za posledních osm let.

3. Větší váhu už asi má argument, že jsou Češi skoro „uvoleni“ k smrti. Domácí erár nám sice jako jediným v Evropě dovolil hlasovat po dva dny, ale odstup od posledních, loňských podzimních voleb to nezměnilo – a na podzim nás čekají další dvojce. Co je to za zastupitelskou demokracii, když nás volbami otravuje každý půlrok?

4. Na rozdíl třeba od Belgie, která s evropskými svezla i národní volby parlamentní, regionální a lokální, se v Česku nepodařilo přitáhnout lidi do volebních místností větším lákadlem. Přitom je dlouhodobě známo, že Češi masově slyší jen na volby prvního řádu, tedy parlamentní, od nichž se odvíjí konstituování nové vlády.

5. Lákadlem se na rozdíl od minulosti nestala ani možnost vystavit přes evropské volby účet právě vládnoucí garnituře. Sobotkův kabinet je ve funkci ani ne čtyři měsíce a ještě se nestihl znemožnit – tak kdo by měl takovou chuť si do něj kopnout?

6. Účasti ve volbách neprospěla ani nevýrazná volební kampaň. Do čela kandidátek postavily hlavní strany buď nepolitické experty, nebo tváře, které nelze považovat za partajní esa. Kampaň byla bez peněz a velkých témat a i ty strany, které se obracejí na vzdělanější voliče, si vystačily s odmítáním eura nebo pomazánkovým máslem.

7. Češi odmítli volit kvůli mizernému kreditu Evropského parlamentu. V jeho pravomocích se sice nikdo moc nevyzná, ale tak nějak se tuší, že je skoro k ničemu. Co se však ví určitě je, že poslanci mají pohádkové platy a parlament prožraně pendluje mezi Bruslem a Štrasburkem.

8. Ani ten, kdo eurosněm neodmítá paušálně, nemá pocit, že by se v něm odehrávalo něco pro něj osobně důležitého. Štosity technických norem ho nepálí – a o věcech zásadních, tedy daních, sociálních dávkách, zdravotnictví nebo školství, se zatím rozhoduje v národních parlamentech.

9. Celá EU je u nás ve stínu zájmu. Europoslance nikdo nezná, stejně jako europrezidenta, o unijní agendě se moc nepíše, a když už, tak ne v dobrém: krize, nezaměstnanost, sanování bank. A i když má prezident Zeman na rozdíl od svého předchůdce pověst euro nadšence, ani on si při každé zmnice o EU neodpustí zanádat na unifikované žárovky nebo klozety.

10. Posledním důvodem chabé volební účasti, který všech deset vyjmenovaných zastřešuje, je asi fakt, že se po deseti letech členství identifikace Čechů s Uní paradoxně zeslabuje a naopak skepse sílí. A protože jde o drtivý trend v celé Evropě, lze už asi mluvit o prohře samotného konceptu dnešní Unie. Ať už to má jeden euroobčan podloženo racionálně a jiný emocemi, oba přestali chápat smysl tohoto bloku, mají pocit, že pro ně osobně nic neudělal a že chtějí jinou Evropu. Dostí varovný vzkaz: naloží s ním nějak kapitáni Evropské unie anebo ho zkusí ještě jednou ignorovat?

Miroslav Korecký

ZE VZPOMÍNEK PAMĚTNÍKŮ

Pokračujeme v otiskování výňatků z pamětí dr. Aloise Rašína, který léta první světové války prožíval v rakouském vězení. Barvitě líčí své tristní zážitky z věznic v Möllersdorfu, kde byl vězněn i dr. Karel Kramář.

Z PAMĚTÍ DR. ALOISE RAŠÍNA

Dne 16. února přišla inspekce. Ministr vojenství Krobotin s referentem o vojenských trestnicích Kiliánem. Nežádali jsme nic více, než k čemu jsme měli právo podle cis. nařízení z roku 1849 o politických věznicích: povolení návštěv týdně, povolení potravin z domova a vlastní stravování z kantiny, povolení dopisu týdně, vrácení snubního prstenu a hodinek, povolení časopisu nezavadného obsahu (žádali jsme o Fremdenblatt). Povolil vše až na stravování u kantinského, to vyhradil dalšímu rozhodnutí.

Upozornil jsem, že je ve věznici mnoho politických, např. Špatný, kteří mají stejné právo. Plukovník Kilián to popíral. Žádal jsem, aby byly povoleny zásilky potravin všem trestancům, poněvadž zde umírají hladu.

Plukovník Nawratill vmísil se do řeči a dokazoval, že to není možno. Dr. Kramář poukázal, že ve Vídni to šlo proč by to nešlo zde. Nawratill dokazoval, že by některý dostal, jiný ne, že by z toho byly ve společných vazbách rvačky. Řekl jsem, že jsem byl ve Vídni ve společné vazbě a vím, že se všude vyvinulo kamarádství, když dostal jeden, dal druhým: „Zde je to strašné, jděte se podívat, excelenci, do nemocnice, zde vypukne tyf z hladu.“

Obrátil se a ptá se: „Kde je lékař.“ Nebyl zde, byl již ve Vídni, inspekce nebyla ohlášena. Nawratill poslušně hlásil, že mu dal dovolenou. Je to všechno pod jednou dekou. Krobotin se zmařil a ptá se: „Je to vskutku tak zlé?“ Nawratill přisvědčuje, že není lidem co dát. Krobotin: „Tedy by se to snad mohlo dovolit.“ Nawratill: „Poslušně prosím, excelenci, to bych však pro kontrolu zásilek musil dostat sem poddůstojníka.“ Krobotin: „To nemám, ale důstojníka vám dám.“ (Bylo jich dost, jak známo v zázemí.)

Od nás šel vskutku do nemocnice. Ze všech loží zvedly se vyzábělé ruce, sepjaly se odevšad: „Excellenz, Hunger. erlösen Sie uns, Excellenz.“ A starý voják, dělostřelecký generál — — — dal se do usedavého pláče! Nawratill bledý jako stěna. Drábkovi tiše kanou slzy.

Jdou z nemocnice a potkají trestance, vlekoucí se z práce. Poddůstojník zahřmí: „Habt acht, rechts schaut.“ To „habt acht“ dopadlo strašně. Krobotin kyne, aby zastavili. Poddůstojník velí: „Halt, Reihen rechts um!“ Krobotin říká něco trestancům. Je slyšet odpověď: „Hunger, Excellenz!“ jedním hlasem.

Odpoledne jsme na procházce. Kurát Drábek žene se k nám, úsměvný, rozradostněný: „Děkuji Vám, pánové,“ začne, ještě než došel, „že jste to řekli excelenci. Je vyhráno. Já bych se neosmělil. Ale když jsem slyšel vás, dostal jsem odvalu. Říkala mi excelence: „Důstojnosti, musíte jako kněz působit na ty lidi, říci jim, že venku také není co jíst, utěšit je.“ Nevím, kde se to ve mně vzalo, ale řekl jsem mu: „Nemohu, excelenci, lhal bych, a to nesmím. Víím, že maminka, bratr,

sestra poslali by těm nešťastným, kdyby si měli od úst utrhnout. Dovolte poštovní balíky s potravinami. Byla by to špatná útěcha, kdybych jim říkal, že venku také nic není. Udělejte skutek křesťanského milosrdenství, potěšte vězně a budou vám žehnat.“ Já jsem mu nemohl říci, že vězňové na černo, tajně psali domů, aby potraviny posílali na mne a že jsem je roznášel, je to proti domácímu řádu. Víím však, že by dostali jídlo a že by druhým dali. Rozmýšlel se chvíli a pak řekl: „Dobře, povolím to, až sem. dáme důstojníka.“ Šel k Nawratillovi a řekl mu to. Nawratill vyrazil ze sebe: „Befehlen, Excellenz.“ Je vyhráno, kámen mi spadl ze srdce, nebude tolik pohřbů — a vypravoval scény v nemocnici. Neřekl, že si také zaplakal.

17. února: Vrácen prsten, psal express lístek ženě, mimo turu s povolením. Zpráva na ministerstvo.

18. února: Neděle fadní. Pečeně vepřová z kantiny. V mináži kousek tučného vepřového, zelí bez brambor. Psal ženě, paginoval. Za dnů pobytu četl jsem Oblomova a 4 sešity Topičova sborníku. Vaření zabírá moc času. Návštěva Körnerova, žena ještě ve Vídni. Pozval ji sem. Četl Oblomova a Topičův sborník.

19. února: K obědu polévku zeleninovou, wruke. Vařili jsme čočku s opékaným salámem, znamenité. Odpoledne návštěva ženy (hodinu v pokoji profousa), přinesla egyptské cigarety, sportky. Donesli nám železný umývací stolek s umývadlem a konvicí, takže máme nyní 2 konve na vodu, dva džbery na špinavou, nočník. Četl Oblomova. K večeri poulard.

20. února: Monatsrapport, zase ten mladík-hejtman. Procházka za oblevy dvě hodiny dopoledne. Vařil brambory. K obědu polévka z mořské rozsekané ryby, maso, kyselé brambory. Návštěva pí. Kramářové, žena ji doprovodila. Dostali jsme kloset pokojový. Fremdenblatt ještě nedošel. K večeri zeleninová polévka, dělali jsme francouzské brambory (se salámem).

21. února: Ráno procházka 1/2 2 hodiny, umrzlo. Ohlášena wruke. Vaříme brambory s kmínem a vepřovou. K obědu vskutku zeleninová polévka a wruke. Odpoledne procházka 1/2 2 hodiny, bláto. K večeri poulard. Četl Oblomova do 1/4 10. Rýma trápí. Po prvé víno, jako ocet. Holíč. Dověděl jsem se o ženě.

22. února: Ráno procházka 1/2 2 hodiny, umrzlo. Po prvé došel Fremdenblatt. Čekali jsme k obědu brambory a nevařili nic. Zatím donesli čistou polévku, kousek masa a wruke. Čerstva jsem dal vařit brambory na loupáčku. Je to skutečně bída s tou stravou. Dnes jiné víno, dražší. Místo moučnicku marcipán s marmeládou. Odpoledne procházka, rozplout. K večeri salámy a polévka. Četl Oblomova.

Masarykův lid

23. února: Ráno procházka 2 hodiny, krásně, umrzlo. Dopis pí. Kramářové. K obědu francouzské brambory (polévka z wruke a wruke). Četl Fremdenblatt a Oblomova. Dva pohřby. K večeri poulard. V 1/2 9 spat. Zima.

Čekali jsme na rozhodnutí. K menáži wruke, wruke, někdy polévka ze sušené zeleniny. Jen tato polévka a chléb byly k jídlu. Musil jsem vařit. Býval jsem doma o prázdninách a vařival jsem s maminkou, vypravovali jsme si a já to vaření odkoukal. Bylo mi to nyní dobré. A tak jsem vařil brambory francouzské (místo uzeného salám), čočku s opékaným salámem; brambory s kmínem a vepřovou z weka; guláš z konserv s brambory, makaróny s tomaty, makaróny s jíškou (ty nebyly tak dobré), kompot z křížal a švestek atd. Žena a paní Kramářová přinesly kuchyňské nádobí. K snídani já ovomaltinu, Kramář čaj. A během dne čaj. Večer pekli jsme brambory v troubě. Vaření ještě ušlo, ale nejhorší bylo mytí nádobí. To je protivná práce. Vzpomínal jsem na naši Andu a zde teprve jsem pochopil, že k smrti nerada myla nádobí. Ale musilo to být a myli jsme oba s drem Kramářem statečně, právě tak, jako jsme si ráno zametli celu. (Dr. Kramář velkým smetákem, já smetáčkem.) Vyvětrali posteť a ustlali.

Přidělení trestanci vynášeli nám jen jistou nádobu, donášeli vodu a vynášeli pomeje. Mohli jsme si dáti umýtí podlahu, což jsme s počátku dělali každý třetí den (poněvadž podlaha nebyla jistě myta kolik let), obstarali jsme sodu, ohřáli vodu a když za 14 dní k nám přišel Nawratill, divil se, že je podlaha tak bílá.

Neklesnout do špíny, čistě žít, nepoddát se, nesestoupit na nižší stupeň kultury, to je ten strašný zápas, který inteligentní člověk prodělává ve vězení. Vězení není tak těžké pro lidi malých kulturních potřeb a je skutečně ubohé, když také inteligenti podceňují tíhu vězení a posmívají se, že někdo jedl a chtěl jíst z talíře, ne rukama, chtěl si prostřít stůl, na němž jinak pracoval, chtěl čisté ložní prádlo a toužil vyzdobiti si stěny své cely!

24. února konečně přišlo povolení, že můžeme se stravovati v kantině. Aby nebylo oficiálně uznáno císařské rozhodnutí z r. 1849, nařízeno, že se tak smí stát jen podle lékařského předpisu. 1/2 litru piva, 7/8 vína týdně. Zamítnuto: vařič lihový, návštěvy poslanců, správce jmění. Ulevilo se nám, ačkoli jsme často musili vařit, když na př. místo špenátu dali nám česnáček a jiné válečné vymoženosti.

K obědu: polévka hovězí se zeleninou, maso, kyselé brambory. Nevařeno nic k obědu. Odpoledne procházka, bláto. Konečně přibity věšáky, reliéf dětí, a dáno trochu do pořádku ve skříní a zásuvce stolové. Četl Fremdenblatt a Oblomova.

25. února: Ráno procházka 2 hodiny. U lékaře stran stravy; promluví s traktérem, stravu jako oficiální menáž. Oběd: polévka hovězí prázdná, hovězí maso, wruke, z Ausspeisu vepřová s bramborovým salátem, vařili jsme ze-

lený hrášek a měli jablkový závin. Dr. Keller a Talián do nemocnice. Dočetl Oblomova. Četl Světla dalekých přístavů.

26. února: Krásný jarní den. Ráno procházka 2 hodiny. Lékař povolil offiziersmenáž. Oběd: polévka z wruke, příkrm wruke. Vařili jsme makaróny s tomaty a husu. Odpoledne

procházka 1 1/2 hodiny. Odpoledne od Bondyho salám a šunka rollovaná. K večeri salám z Ausspeisu. Přehlížel Reichsgesetzblatt 1915, 1916. Četl Havlasu: Světla dalekých přístavů.

27. února: Ráno přišlo. Procházka 1/2 hod. Ostrý západní vítr. Nové plátno na stůl. Dopis od ženy nejde.

Představení: plukovník Nawratill (1. ledna 1914 majorem, 1. října 1916 podplukovníkem); major von Schmuck; hejtman-účetní Finger, kurát Vilém Drábek (Augustinián z Brna), nadlékař dr. Winkler. Vrchní štábní profous Skarič, profous Gaiszspiel, klíčník Fureš (Chorvat), v kanceláři profous Matoušek; četař pro Ausspeis Bialy, kaprál roznášející poštu, šikovatel Gutfreund (u Gebäudeverwaltung): v baráku samovazeb šikovatel Černý. Restaurátér Kaňkovský.

I. kategorie: Polák: Manuskiewicz (agrárník), Italové: MUDr. Galii, Carniel, Buban, P. Zuliani, Dr. Paravel, Morandi, Srb: Boguševič, Slovinc: Grafenauer, slovinský farář Sturm, Rus: Drahomírecký, Rusín: Levicki, Rus z Bukoviny: Marian, Čech: dr. Keller z Kyjeva.

Bývalí důstojníci: Hofrychter, Chmelař, Heinz, Hügel, Jakubčík (nadpor.), Martinec, Hradec, Fischer, Setina, Lukš, inž. Edv. Volešenský, Albánc Abdul Baki.

Posluha: Dušan Popovič, Jok.

K večeri telecí pečení studenou, polévku celerovou. Dočetl Reichsgesetzblatt 1914. Četl Světla dalekých přístavů.

28. února: Projednáno s traktérem. Sněhová bouře, nového sněhu, plískanice strašná. K obědu vaříme hrášek a telecí. Komisně byla: polévka zeleninová, wruke, večer polévka celerová. Vařili jsme makaróny podle receptu pí. Kramářové s jíškou a salám. Usnesli jsme se, že naše „natur“ jsou lepší. Večer povídali.

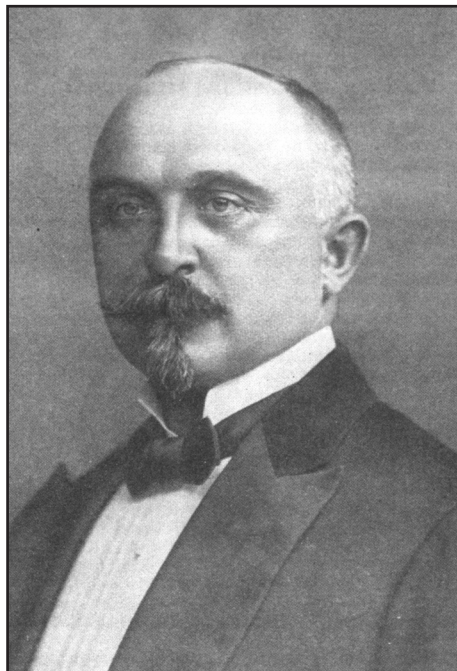
1. března: Strava z hostince. Káva výtečná, dodala mi dobrou náladu. K obědu: polévka s noky, výborná, maso s divokou omáčkou, brambory, zelí, dobré vše. Odpoledne vařili čaj. K večeri z hostince kotlety. Poslal dopis ženě. Četl Světla dalekých přístavů. Dopolodne návštěva plukovníka.

2. března: Káva dobrá. K obědu: polévka s kapáním, výtečná, maso s rajskou omáčkou a bramborami šťouchanými, buchty. K večeri, která přišla pozdě (pekli jsme proto brambory a měli salám), ale snědli jsme výbornou vepřovou s brambory. Procházka ráno 2 hod. výborná, počasí skvělé. Odpoledne procházka 1/2 2 hod. dobrá.

Četl Volkswirtschaftspolitik. Probírány personalie u hejtmanství a pražských soudů. Debata.

Přinesli mi dopis od ženy. Červinka prý se má zle. Špatný naříká. Od 1. ledna do 28. února zemřel 41 trestanec.

3. března: Dostal zasilku z 28. února 1917. První ze 24. února ještě nedostal. Různé balení přečteno. Hrnek se sádlem

Dr. Alois Rašín, Foto z r. 1911 (po volbě do říšské rady)

Masarykův lid

rozbit, přendávání do sklenic dopoledne. Procházka velmi příjemná, počasí pěkné dopoledne i odpoledne. Dopoledne 1 1/2 hod., odpoledne 1 3/4 hod. Nasbíral jsem semena. K obědu polévka s kapáním, výborná, karbanátky, brambory, kapusta. Uvařil jsem si navrch ovomaltinu a chléb s marmeládou. K večeři vepřový ovar, brambory. Četl Světla dalekých přístavů.

Důstojník stále nejde. V trestnici řadí hlad dále. Každá kočka je v nebezpečí. Kantinskému se ztratil pes, který zaběhl do zwingru. Trestanci ho snědli. Opekli ho v kamnech na uhlí. Kočky všechny dávno zmizely.

4. března: Nový pořádek. Vstanu, rychle zatopím, pak se umeju, pak si uvařím 2 hrnečky ovomaltinu, pak s klidem sedím. Dnes znovu hned ráno frančinu. Procházka pozdě 2 1/2 hodiny, ježto odpoledne žádná. Návštěva přítele (P. Vil. Drábka). Dopis pí. Kramářové o snahách po odstranění z Vídně.

Dočtena Havlasova Světla dalekých přístavů. Slabé cestovní feuilletony. Nemá dost kázně a často nedostatek vkusu. Začaty Paměti Kateřiny II.

K obědu: polévka s rýží, pečeně vepřová s bramborovým salátem, švestky; k večeři: studené uzené maso, salám, slanina.

5. března: Studený východní vítr. Byli jsme u lékaře stran postu a komory. Slíbil. Procházka pěkná do 10 hodin. Popovic šel na svobodu. Nyní posluha: Jok, Slovinec Presolja a nějaký Němec. K obědu polévka zeleninová, telecí pečeně s bramborami a teplým fazolovým salátem, pak jsem si udělal skleničku ovomaltinu; k posnádávce sekanou, slaninu. Odpoledne vítr a velmi studený. Po procházce čajový večírek. Dopis od ženy a lístek, sděluje, že přijede ve středu a přijde ve čtvrtek. Dopis dostala již 4.3. (poslán 1. 3.)

Dnes jeden trestanec při práci omdlel, odnesli ho na nosítkách do nemocnice, jiného v náručí.

Přidělili nám záhony, které si můžeme vzdělávat. Myši žerou zle chudobky.

Od 1. března nikdo neumřel. Balíčky dostává i II. kategorie. K večeři šunka, fazolový salát, švestky. Učil se frančinu. Četl Philipoviche a Paměti Kateřiny II.

(Bez jazykových úprav převzato z vydání knihy v nakladatelství Bonus A, Anenská 4, Brno, 1994)

Pokračování přístě

3 ARCHIVU

V minulém čísle Masarykova lidu byl připomenut otřesný případ ing. Petra Konečného.

Pro toto číslo připravil dr. Jiří Málek z archivních fondů „Závěrečnou zprávu Záhadné sebevraždy a vraždy“, k níž podává následující výklad:

V komunistickém ministerstvu vnitra se po celou dobu jeho existence objevovaly nečetné snahy po jakési legalizaci práce jeho složek, zejména StB. Důvodem bylo zřejmě udržet činnost orgánů a skupin pod přímým dohledem ÚV KSČ. Tak byly inspekci ministra vnitra, ponejvíce v letech 1954–56 a 1963–66 prošetřovány některé vraždy a podezřelá úmrtí zatčených osob. Výsledkem byl někdy postih pachatele, jindy celé šetření bez závěru. O výsledku zřejmě rozhodovala v poslední fázi Bezpečnostní komise ÚV KSČ.

ZÁHADNÉ SEBEVRAŽDY A VRAŽDY

Záhadné sebevraždy a vraždy:

V této části zprávy jsou zahrnuty všechny případy záhadných sebevražd, vražd, jakož i případy ubití vyše-

STÁTNÍ OSTŘEDNÍ ARCHIV
PRAHA 1 – KARMELITSKÁ 2

Masarykův lid

- 30 -

třovanců z období let 1948 - 1952, zjištěné v průběhu současného prošetřování. Nejsou zde ovšem uvedeny všechny případy, které se v tomto období v MV udály. Ne všechny případy, jak o nich bude pojednáno níže, byly jednoznačně uzavřeny. Za uzavřené a celkem vyjasněné možno považovat tyto případy:

Případ ubití vyšetřovance Ferdinanda LOTREKA, bývalého poštovního úředníka z Brna, který dne 27. 10. 1949 byl zatčen orgány 1. sektoru pro podezření z protistátní činnosti. Byl zejména v podezření, že vzhledem k svému služebnímu zařazení na počtě v Brně, tajně otvíral poštu určenou pro sekretariát KV KSČ v Brně a jiným úřadům a takto získané poznatky předával francouzskému velvyslanectví v Praze. Z příkazu ZÁVODSKÉHO prováděli vyšetřování LOTREKA orgánové STEINLAUF, PIXA a POKORNÝ. Během výslechu bylo proti němu použito hrubého fyzického násilí a později, kdy již byl vlivem fyzického násilí ve špatném zdravotním stavu, byl dán do tavnice ve svěrací kazajce. Později LOTREK podlehl zraněním, které utrpěl a pitvou bylo zjištěno, že v době, kdy byl týrán a později dán do svěrací kazajky, onemocněl zánetem plic, lodvin a tlustého střeva. Za jeho smrt přímo zodpovídají Kamíl PIXA, Arnošt POKORNÝ a STEINLAUF. Případ byl v současné době prošetřen a uzavřen.

Případ zabití Oldřicha KREJČÍHO orgány 1. sektoru v průběhu výslechu. Jmenovaný byl dne 16. 12. 1952 zatčen pro podezření, že je ve spojení s americkou zpravodajskou službou CIC. Orgány 1. sektoru byl převezen do konspirační chaty v Káraném, kde byl podroben výslechu. Výslech trval nepřetržitě 43 hodin a dne 18. 12. 1952 v ranních hodinách, když před tím byl několikrát fyzicky týrán, se KREJČÍ pokusil uprchnout. Orgán ŠULC, který první postřehl útěk KREJČÍHO, se na něho vrhl a během rvačky ho zadusil. Případ byl vyšetřován inspekcí bývalého ministra BARÁKA, avšak přestože byl případ prošetřen, nebylo provedeno žádné opatření a orgán Josef ŠULC je v současné době služebně zařazen jako náčelník 2. oddělení 2. odboru KS, MV Hradec Králové. I tento případ byl v současné době znevy

STÁTNÍ ÚSTŘEDNÍ ARCHIV
PRAHA 1 - KARMELITSKÁ 2

Masarykův lid

- 31 -

prošetřen a materiály předány inspekci MV s tím, aby ve spolupráci se správou kádrů byl případ uzavřen.

Případ ubití inž. B. WIESNERA, který byl koncem roku 1949 zatčen pro podezření ze spolupráce s anglickou zpravodajskou službou, aniž však bylo proti němu jakýchkoliv usvědčujících materiálů. Zatčení dal příkaz bývalý orgán MV odsouzený Miroslav PICH - TUMA. Inž. WIESNER byl převezen do bývalého "STATKU" ve Wintrově ulici a vyslýchán PICHEM-TÚMOU, LIŠKOU a ČEPELKOU. Když během výslechu WIESNER nic nepřiznal, byl PICHEM-TÚMOU a LIŠKOU fyzicky ztýrán. Asi za dva dny po tomto výslechu WIESNER zemřel na následky použitého fyzického násilí. Rovněž tento případ byl několikrát vyšetřován a to jak během vyšetřování odsouzeného PICH - TUMY, tak i kádrově vyřešen propuštěním orgánů LIŠKY a ČEPELKY ze služeb MV.

Případ smrti Miroslava BARÁKA v průběhu jeho vyšetřování orgány VKR. Miroslav BARÁK byl dne 23. 6. 1948 zatčen orgány StB v Praze, Ječné ulici. Zatčení bylo provedeno na základě poznatků VKR. Po zatčení byl BARÁK předán orgánům VKR k dalšímu opatření. Již během prvního výslechu BARÁK orgánům VKR přiznal, že byl do Československa vyslán ze zahraničí s úkolem provést atentát na REICINA a generála SVOBODU. Později však BARÁK často své základní výpovědi měnil, anebo předtím již uvedené výpovědi odvolával. Druhý den po zatčení bylo pokračováno ve výslechu BARÁKA a ten údajně požádal o odvedení na klozet. BARÁKA na klozet odvedl velitel stráže (jméno velitele stráže není v materiálech uvedeno) a dle popisu tohoto velitele stráže se BARÁK pokusil světlíkovým oknem uprchnout a při přeskakování světlíku na druhou stranu, již na okraj střechy nedoskočil a spadl z 5. poschodí až na dno světlíku. Smrt BARÁKA nebyla blíže prošetřována a byla v podstatě uzavřena s tím, že se BARÁK zabil pádem do světlíku při pokusu o útěk. K celému případu je třeba v závěru uvést, že z dostupných písemných materiálů není patrné, jakého původu byla zpráva, na jejímž podkladě byl BARÁK zatčen a není vyloučeno, že se jednalo o nějakou nezdářilou kombinaci. Vyšetřování.

STÁTNÍ OSTŘEDNÍ ARCHIV
PRAHA 1 - KARMELITSKÁ 2